

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav politologie

Politologie

Teze

Pojetí politiky v realistické tradici teorie mezinárodních vztahů

Pojatie politiky v realistickej tradícii teórie medzinárodných vzťahov

**The Concept of Politics in the Realist Tradition of the Theory of
International Relations.**

Školitel: doc. Ing. Milan Znoj CSc.

2016

Juraj Laššuth

Úvod:

Táto práca si dáva za cieľ rekonštruovať myslenie klasického realizmu teórie medzinárodných vzťahov a jeho čelného predstaviteľa Hansa Morgenthau, a to v štyroch oblastiach:

- Politická antropológia
- Teória politiky
- Zmysel a dilemy politickej vedy
- Vzťah vnútornej a zahraničnej politiky, obhajoba republikánskej politickej sféry

Zvolené témy korešpondujú s diskusiami v rámci oboru, kde sa oblasť záujmu teoretikov medzinárodných vzťahov znovu začína presúvať k filozofickým predpokladom konkurujúcich si teórií/paradigiem .

Účelom práce je rekonštruovať pojmá politiku v realistickej tradícii teórie medzinárodných vzťahov, primárne na základe textov Hansa Morgenthaua. Aké je špecifikum realistického pojatia politiky v porovnaní s ostatnými prístupmi? Aký význam má politika/politické jednanie v tkanive spoločnosti? Aké sú špecifiká politickej etiky? (existuje vôbec niečo také ako politická etika?) Aké tendencie modernej spoločnosti ohrozujú politickú sféru, a aké sú možné dôsledky depolitizácie? Aký zmysel a formát by mala mať politická veda? Týmto otázkam sa budem postupne venovať v štyroch kapitolách dizertačnej práce.

Prvým zásadným príspevkom realistickej tradície je, ako sa budem snažiť ukázať, postulovanie tragického charakteru sveta a možností ľudského jednania v ňom. Tragický „pocit“, tragická vízia sveta má pritom dva zdroje – antickú grécku tragédiu a paulínsko-augustínovský pohľad na človeka.

Význam gréckej tragédie pre politiku objavil už Hegel vo svojej meditácii o Antigone: Dvaja protivníci sa stretnú, každý neoddeliteľne spätý so svojou pravdou, ktorá je čiastočná, relatívna, ale, keď je posudzovaná sama o sebe, úplne ospravedlniteľná, a ktorej je každý z protivníkov oddaný. Rozhodnutie musí padnúť, no spája sa s ním súčasne pocit viny – pozícia protivníka je totiž hodná úcty rovnako tak, ako pozícia víťaza. Alebo povedané weberovsky, jedná sa o rozhodnutie medzi dvoma bohmi – ktorého budem uctievať, voči ktorému sa prehrešovať. Konflikt gréckej tragédie nie je konfliktom medzi dobrom a zlom, nemôže byť riešiteľný ani kalkuláciou cost-benefits, rozdiel medzi protivníkmi je v kvalite, ich postoje sa nedajú vtiesnať do jednej škály. Taktiež konflikt nie je banálny, rozhodnutie s ním spojené má takmer osudovú dôležitosť. Základná predstava je, že značná časť spoločenských konfliktov má tragický ráz. To ale nie je ani tak neutrálny popis ale skôr otázkou optiky - realizmus má tendenciu odhaľovať v spoločenských konfliktoch (obzvlášť na medzinárodnej úrovni) tragický prvok, situáciu dilemy. To má svoje dôsledky pre etiku (kapitola 1), pre architektúru

inštitúcií a ich zmysel (obhajoba politickej sféry – kapitola 3 a4), ale aj pre formát politickej vedy, ktorá má práve odhaľovať dilemy politického jednanja, jej možnosti a riziká (kapitola 2)

Kresťanská línia, (inšpirovaná Niebuhrom), viedla realistov k postulovaní limitov pri reformovaní spoločnosti. Neschopnosť dostať záväzkom voči bohu poukazom na silu hriechu (vôľu k moci), ako ju nachádzame u Pavla, kritika pelagianizmu a nádeje v možnosti meliorizácie sveta a popisu komplikovaného vzťahu medzi obcou božou a pozemskou obcou (odmietajúcu predstavu, podľa ktorej je napr. pokonštantínovská Rímska ríša privilegovaným reprezentantom a nástrojom božej vôle), ako ju nachádzame u sv. Augustína, má svoje stopy v myslení klasického realizmu: napríklad v kritike scientizmu a jeho ambícii, resp. v kritike manicheizmu v politike. Paulínska tradícia taktiež vedie k neustálej sebereflexii, a uvedomeniu si, že ja sám som v určitom zmysle rovnako tak hriešnikom, ako môj oponent.

Druhým zásadným príspevkom je ambícia uchovať uprostred modernej spoločnosti, ktorá sa stále viac podobá stroju, resp. organizmu, priestor/sféru pre ľudskú slobodu voľby o forme, inštitúciách, zmysle a účelu spoločnosti, odkazujúc sa na pluralitu hodnôt a ich konfliktu. Táto obhajoba sa stavia proti spoločnosti, ako súboru pravidiel – a to či už vo forme „železnej klietky“ byrokratického štátu (podľa Webera) ale aj katalaxie von Hayeka. V centre spoločnosti nemajú stáť v prvom rade pravidlá, ale „prázdna sféra“ kde prichádza ku sporom medzi politikmi o tom v akej spoločnosti budeme žiť, ktorá je schopná reagovať na situáciu krízy. Prečo je taká sféra dôležitá?

- Pravidlá sa príliš často obracajú proti zmyslu, ktoré ich obhajovali. Sféra moci otvára možnosť utvárať sociálny svet podľa predstavy, dávať pbnovovať jeho zmysel.
- V sociálnom svete vznikajú krízy, na ktoré nie sú zaedené pravidlá pripravené, spoločnosť bez centra moci, bez politiky, je nestabilná
- Sloboda človeka (mimo iné) znamená do voliť zmysel svojho života (samozrejme vnímajúc vážnosť a tragičnosť tohto počínu), byť svojim „mravným zákonodarcom“. Podobnú mohutnosť je vhodné uchovať aj na úrovni spoločnosti. Centrom takto pojatej slobody je práve politická sféra.

1. Politická antropológia. Hans Morgenthau – mysliteľ tragickej situácie ľudstva

Hans Morgenthau je nepochybne kľúčovým povojnovým mysliteľom politiky a teoretikom medzinárodných vzťahov. Jeho kniha *Politics Among Nations* sa rýchlo stala základnou učebnicou v obore MV v USA, a zostala ňou až do vydania práce Keohanea a Nyea *Power and Interdependence* v roku 1977. Morgenthauova práca sa stala paradigmou pre teóriu MV a ako základ pre skúmanie medzinárodných vzťahov, a to s autoritou vedeckej metodológie. Dnes je teória, spojená s *Politics*

Among Nations (Morgenthau 1993) a ďalej rozvinutá a zjednodušená Kennetom Waltzom v knihe Theory of International Politics (Waltz 1979) pomerne presvedĽivo kritizovaná. Hlavne z pozície teórie vedy (Guzzini 2004, s. 147nn), Ľo je pre realizmus ako paradigmu vedného oboru, ktorý o sebe prehlasoval, že skúma medzinárodnú politiku takú aká je, bez normatívnych zámerov, skutoĽne ťažká rana. Stefano Guzzini preto navrhuje vo svojej publikácii návrat k nepozitivistickým filozoficko-antropologickým zdrojom realizmu. Guzzini sa snaží rekonštruovať realizmus nie ako vedeckú teóriu, ale ako spôsob myslenia opierajúcim sa o skepticizmus a analýzu moci (Guzzini 2004, s. 261).

Práve „Guzziniho cesta“ tj. analýza myslenia Hansa Morgenthaua ako dôležitého príspevku k debate o charaktere Ľloveka a politického jednania, je obsahom tohoto textu. Za týmto účelom sa budeme opierať o analýzu práce Scientific Man vs Power Politics (Morgenthau, 1967) a inšpirovať interpretáciami autorov, ktorí sa tiež vydali „guzziniovsou stopou“ .

ZnaĽná Ľasť Morgenthauovej práce Scientific Man vs. Power Politics sa týka kritiky scientizmu, domnievam sa, že bez porozumenia, Ľo rozumie Morgenthau pod týmto pojmom je jeho návrh rozumného a mravného politického, len ťažko zrozumiteľný.

Pre Hansa Morgenthau, podobne ako pre iného stredoeurópskeho emigranta ekonóma Karla Polanyiho, je najväčšou výzvou doby a teda aj ich diela, vznik fašizmu v Európe a druhá svetová vojna. Obaja vznik fašizmu a nacizmu v Európe spájajú so sklamaním z liberalizmu. Polanyi s rozkladom finanĽných mechanizmov a voľnej konvertibility mien ako základného prvku samoregulujúceho trhu (Polanyi 2006, s. 9), Morgenthau s intelektuálnym sklamaním z liberalizmu u moderného európskeho národa - Nemcov. Liberalizmus a jeho najvýraznejší prejav – scientizmus, neustále vzbudzoval nádeje riešiť pomocou rozumu sociálne problémy svojej doby, a opakovane v tom zlyhával (Morgenthau 1967, s. 1). Problém je, že zatiaľ, Ľo ľudia (kniha bola napísaná v 40. rokoch) zažívajú dezilúziu a pocit ohrozenia z rozkladu civilizácie, liberálny svetonázor je plný optimizmu, ktorý je neoprávnený. Tento optimizmus je založený na neobhájitelnej dôvere vo vedu, respektíve v naivnú filozofiu 17. a 18. storoĽia odkazujúca na teóriu vedy, ktorá už je napr. vo fyzike prekonaná. Túto filozofiu a na ňu naviazaný svetonázor nazýva Morgenthau scientizmom a za jeho ústredný omyl považuje 1. nepresvedĽivú antropológiu, 2. neporozumenie sociálnemu svetu, 3. poprenie politickej sféry a moci.

Scientizmus a možnosti rozumu.

Scientizmom oznaĽuje Morgenthau filozofiu modernej doby – filozofiu ale nemyslí systematizovanú racionálnu teóriu o bytí, spravodlivosti atď. Pod filozofiou Morgenthau myslí „nevedomé predpoklady, ktorými žije doba, základné presvedĽenia o charaktere Ľloveka

a spoločnosti, ktoré dávajú zmysel jednaniu a mysleniu.“ (Morgenthau 1967, s. 3) Scientizmus je takýmto svetonázorom moderného sveta. Morgenthau za základné znaky tohto svetonázoru považuje racionalizmus tj. 1. pojatie sociálneho a prírodného sveta ako rovnorodých sfér ktoré môžeme uchopiť rovnakými rozumovými procesmi, či už pomocou „newtonovsky“ chápanej vedy, alebo racionalistických karteziánskych dedukcií. 2. porozumenie svetu pomocou týchto racionalistických procesov je všetko, čo potrebujeme k rozumnému ovládaniu prírody a spoločnosti. Práve tento svetonázor podľa Morgenthaua prežíva vážnu krízu, ktorej dôsledkom je nástup fašizmu.

Fašizmus je pre Morgenthaua hrozbou – je možnou odpoveďou na problém, ktorý on sám chce riešiť (problém racionalistického liberalizmu), ale neobyčajne nebezpečnou odpoveďou. Fašizmus totiž znamená rozchod so západnou tradíciou ako celkom, pretože nerozumie človeku ako morálnej bytosti (Morgenthau 1967, s. 8). Scientizmus ako filozofiu doby je preto nutné reflektovať, prehodnotiť a nahradiť. Je nemožné, aby človek poslúchal nárok racionality, ak bude zároveň vidieť okolo seba silu neracionálnych síl, taktiež nebude taktiež dôverovať v pokrok, ak bude vidieť, že jeho mravná a spoločenská životná situácia, a situácia jeho predkov sa veľmi nezmenila.

Morgenthau určuje tri dôvody, pre ktoré tento súbor myšlienok neplatí, pričom každý kritizuje určitý predpoklad racionalizmu/scientizmu – prirodzenosť človeka (túžba po moci), charakter sociálneho sveta, a pojatie racionality ako takej:

1. okrem rozumu vládne človeku aj (sociálnemu) svetu emócie a túžba po moci, ktorá nie je rozumom ani len teoreticky odstrániteľná
2. sociálny svet je „otvoreným systémom“ a nemožno ho popísať spôsobom bežným pre newtonovskú fyziku poukazom na jednu príčinu (single cause). Tá istá akcia vyvoláva rôzne reakcie a nepredvídateľné dôsledky. Jednanie človeka okrem toho reflektuje poznanie o jednaní, a prispôbuje ho.
3. samotné pojatie racionality a vedy je zastaralé, a aj pre dnešné prírodné vedy nepoužiteľné.

Morgenthau predostiera iný obraz jednania, odvolávajúc sa na Humea a Aristotela. „Rozum sám o sebe nie je schopný pohnúť ničím“ (Morgenthau 1967, s. 154) ale je odkázaný na určité impulzy – častokrát podvedomé emócie v človeku. Zdrojom impulzov jednania nie je ale rozum, ale vášne, s ktorých ústredná je túžba po moci. Rozum je ako lampa osvetľujúca okolie, ale aby svietila, musí byť nesená vôľou, impulzom, inšpiráciou, a tou nie je rozum samotný. Rozum svieti len tam, kde ho doniesla určitá vášeň, zaujatie, ktoré nie je odvoditeľné z rozumu samotného. (Morgenthau 1967, s. 155) Toto je prirodzená situácia – cesta začatá impulzom vášni je osvetľovaná rozumom. V jednaní človeka tak rozum určite nemá zvrchovanú funkciu – nie je inšpiráciou, prostriedkom a zároveň

cieľom. Jeho funkcia je iná: navzájom zladzuje konfliktné vášne, ktoré sú impulzom jednanja, vytvára harmóniu medzi impulzom jednanja, cieľom jednanja a prostriedkami, ktoré vedú k cieľu, vytvára súlad medzi viacerými navzájom konfliktnými cieľmi jednanja, a zabezpečuje, aby prostriedky viedli k určenému cieľu/cieľom. Rozum teda nie je a ani nemôže byť suverénom, ale skôr regulátorom.

Riešenie problému dogmatického scientizmu Morgenthau vidí v návrate k preracionalistickým/predmoderným západným tradíciám a hlavne z prijatia faktu, že mocenská politika (power politics) majúca svoj zdroj v túžbe každého človeka po moci (lust for power) je konštitutívnym prvkom sociálnych vzťahov. Tento predpoklad je síce rozumný a nová filozofia z neho vychádzajúca je do značnej miery pokusom o pochopenie a porozumenie „mocenského charakteru človeka a sociálnych vzťahov“, nie je však možné ho inkorporovať do racionalistickej/scientistickej matrice. To, že sociálny svet neutvára abstraktnú, vnútorne konzistentnú racionálnu teóriu ale sily tvorené aktérmi kombinujúcimi materiálnu nutnosť, nároky mravnosti, ktorých jednanie je nesené túžbou po moci, vytvára novú predstavu sociálneho sveta a jeho možností zlepšenia. Realita moci a jej dôsledky vedie Morgenthaua k prehodnoteniu vzťahu jednanja, racionality a mravnosti, a k premysleniu možnosti mravného a rozumného jednanja.

Rekonštrukcia vzťahu emócií, rozumu a mravnosti v tragickej situácii - etický realizmus

Politická morálka je pre Morgenthaua kľúčovou oblasťou – tu sa najväčšmi prejavujú roviny problému moderného človeka – zlé chápanie racionality, nepochopenie sociálnej sféry, a neporozumenie charakteru človeka ako morálne ambivalentnej osoby. Práve v oblasti politickej/mravnej filozofie sa ukazuje nepochopenie bytia človeka ako racionálnej, morálnej a spoločenskej osoby.

Kant konštruoval morálne zákonodarstvo na základe maximy ne-egoizmu – nepovažuj svojho blížneho len za prostriedok, ale aj za cieľ o sebe. Práve na základe kantovsky konštruovanej morálke nasvecuje tragickú situáciu človeka, pre ktorého je táto norma záväzná a je zároveň neschopný ju plniť. A to hneď z troch príčin

1. nutnosť sebezáchovy. Človek má jednať nesebecky, ale aby vôbec mohol jednať nesebecky, potrebuje zdroje nutné na prežitie. Tie ale musí získať obyčajne na úkor druhého. (Morgenthau 1967, s. 191)
2. štruktúra sveta. Morgenthau pozoruje, že zatiaľ čo naše úmysly sú vo všeobecnosti dobré, výsledky nášho jednanja sú obyčajne zlé. Deje to tak kvôli „tragickej situácii človeka“ vo svete: akonáhle

prejdeme zo sféry myslenia do sféry jednania, sme zapletení do viny a „hriechu“. Akonáhle naša aktivita prekročí oblasť myslenia, prichádza do sveta, kde jej dôsledky nie je možné predvídať, a napriek dobrým úmyslom môže byť príčinou úplne opačných výsledkov. Brutus chcel zachrániť republiku ale uvrhol ju do občianskej vojny, z ktorej vyšiel víťazne zakladateľ princípu Octaviánus, Lincoln chcel udržať jednotu únie a zabezpečiť rovnosť pre Afroameričanov, uvrhol ale zem do občianskej vojny, pritom sa pozícia bývalých otrokov de facto príliš nezmenila. V politickej sfére platí, že jednanie s dobrým zámerom vykonané nerozumne bez prihliadnutia na možné dôsledky, je mravne pochybné. (Morgenthau 1967, s. 188)

Zároveň akonáhle človek začne jednať, musí vyberať medzi viacerými dobrami, povedané weberovsky, vo svete polytheizmu hodnôť si musí vybrať, ktorému bohu bude slúžiť, a voči ktorému sa prehrešovať (Weber 1998, s. 130). Sledovať jeden zámer a jedno dobro sa často deje na úkor iného.

3. túžba po sebaapresadení. Podľa klasického kresťanského a gréckeho pojatia je za pádom človeka ľudská pýcha (hybris) – túžba byť ako boh. Morgenthau za kľúčovú vlastnosť porušenia človeka označuje túžbu po moci. Tá sa prejavuje aj na medziľudskej rovine, no v politickej sfére, kde sa úspech a neúspech hodnotí podľa schopnosti získať a udržať si moc. Mravný zákon káže byť nesebecký a v prípade potreby obetovať svoje záujmy v prospech druhého. Opak tohto prístupu je používať druhého ako nástroj k vlastným záujmom. Zatiaľ čo sebeckosť má určité limity, túžba po moci nie. Nekončí sa, kým človek neovláda každého. Zároveň podľa Morgenthaua platí, že každé jednanie zamerané na iného človeka, má v sebe stopy sebeckta a túžby po moci. Už len tým že sa deje. Túžba po moci je spolu so sebeckosťou základom porušenia ľudského jednania, bez ktorých sa nezaobíde akékoľvek ľudské jednanie – aj to s najcnostnejšími úmyslami s rozumnou analýzou dôsledkov. Človek sa preto márne snaží byť dobrým, môže sa ale snažiť byť menej zlým. (Morgenthau 1967, s. 204-208)

Politická sféra je ale vzhľadom na toto porušenie špecifická – patrí totiž ku základom/zmyslu politického jednania usilovať a udržiavať si moc. Túžba po moci sa v politickej sfére prejavuje v najčistejšej podobe, je priamo motorom politického jednania, jeho cieľom. Ako sa potýkať s problémom túžby po moci a s politickým jednaním? Politické jednanie v sebe obsahuje destilát porušenia, veda ani etika ho nemôže vyriešiť. To si musí byť vedomý každý politik. Zároveň si musí byť vedomý, že politická sféra – moc a schopnosť jednať je nutná a svojim spôsobom žiadúca. Nejednanie - udržiavanie statusu quo môže byť totiž horšou možnosťou. Mravná politika politika teda spočíva v politike menšieho zla. V tejto situácii plných mravných antinómií, a neistoty ohľadom dôsledkov politiky sa naplno preukáza vlastnosti politika. Ten musí preukázať skutočnú virtuozitu.

„Jednať úspešne podľa pravidiel umenia politiky je politická múdrosť. Vedieť a zúfať si nad tým, že každé politické jednanie má v sebe prvok porušenia/zla a napriek tomu jednať je mravná odvaha. Zvoliť si medzi rôznymi spôsobmi jednania tú najmenej zlú je morálna súdnosť. Kombináciou politickej múdrosti, mravnej odvahy a súdnosti sa človek snaží nájsť možnosť zladať svoje mravné záväzky s prirodzenosťou mocenského tvora.“ (Morgenthau 1967, s. 203) je to vždy krehká rovnováha odzrkadľujúca tragické určenie človeka vo svete.

Morgenthau končí svoju kritiku obhajobou múdrosti štátnika, ktorý, hoci je osobou s túžbou po moci žijúcou vo sfére, kde moc je účelom jednania, dokáže túžbu po moci osedlať rozumom a nájsť modus vivendi s mravným imperatívom. Morgenthau vôbec nenavrhuje, ako tak učiniť (Smith, 1986, s. 140). Za jedinou možnú politiku v situácii porušenia človeka a sveta, označuje politiku menšieho zla. Zároveň ale poukazuje na obtiaže určenia menšieho zla medzi nesúmerateľnými „dobrami“. Politik musí teda učiniť rozhodnutie menšieho zla, pre ktoré neexistuje návod. Zdá sa, že politického človeka necháva v načrtnutých antinómiách, medzi ktorými musí sám, pomocou svojej intuície a predstavivosti nájsť modus vivendi. Morgenthauovo pojmá politiku je v tomto prípade veľmi blízke Weberovmu, a v určitom zmysle aj Nietzscheovmu.

II. Tragédia, kríza a teória politiky:

Kríza je minimálne od druhej polovice 19. storočia kľúčovým pojmom spoločenských a humanitných vied, a nielen ich. Aj keď klasici (ale nielen klasici) sociálnych vied a filozofie pojem kríza hojne používajú pre popis modernej spoločnosti vid'. (Masaryk 2000a, s.229; 2000b, s.126, 2000c, s.176), (Durkheim 2002, s.216), (Carr 1991), (Husserl, 1970, s.7) zdá sa, že ani oni nepoužívajú pojem kríza len ako analytický/popisný pojem. Rétorika krízy má v ich textoch tiež charakter performatívu - nemá prispievať len k interpretácii alebo k porozumeniu, nemá byť posudzovaná len podľa svojej pravdivosti (nie je to, použijúc slovník J. Austina konštatív), skôr má pútať pozornosť a vyzývať k reakcii, k jednaniu – k funkčnosti, úspešnosti.

Performativita rétoriky krízy sa najvypuklejšie prejavuje v sférach, kde je krízový stav konvencionalizovaný a formalizovaný, ako napríklad v prípade prírodných katastrof, vojny alebo štátneho prevratu. Vtedy je presne určené kto, akým spôsobom a s akými dôsledkami môže vyhlásiť stav krízy. (Austin 1962). Tým sa ale charakter rétoriky krízy nevyčerpáva – mimo situácie vojny a prírodnej katastrofy existujú sféry a situácie, kde nie je formálne určené kto, ako a s akými dôsledkami vyhlasuje krízu – to vyplynie z presvedčania, analýz, dlhodobého upozorňovania na problém a rôznymi ďalšími metódami pomocou „ilokučných a perlokučných aktov“ (Austin 1962, s.108n).

Rétorika krízy často pôsobí v kontexte, keď „tí, čo by mali jednať a varovať“, čo sú určenie k performatívnemu (ilokučnému) aktu, tak z mnohých dôvodov nerobia (nevedia alebo nemôžu alebo odmietajú tak učiť). Ako príklad tohto použitia slova kríza môžeme vidieť v oblasti ekológie, kde na základe analýzy rôznych trendov (rozpúšťanie ľadovcov, hrúbka ozónovej vrstvy, meranie teploty, ale aj častých ekologických katastrof) vzniká požiadavka „zmeniť stav vecí“. To sa spočiatku muselo/musí diať proti vôli a záujmom tých, ktorí sú v zásade k riešeniu podobných kríz určenie (štát/politická sféra), a to pomocou rétoriky krízy biosféry aktivistami a niektorými vedeckými inštitúciami smerom k vládam a verejnosti - spor o kríze, tj. či je situácia krízová alebo nie je preto dôležitou súčasťou politického konfliktu.

To, čo vyzýva k jednaniu nie je len analýza (i keď tento rozmer krízovosti nie je možné opomenúť), ale aj presvedčanie kritického počtu ľudí, že v týchto porcesoch/fenoménoch je zárodok vývoja, ktorý môže/je deštruktívny. A aj keď sa presvedčenie, že čelíme riziku, až kríze zvyčajne neobíde bez analýzy a argumentácie, nie je len „závislou premennou“ argumentácie. Rétorická figúra krízy, keďže mobilizuje k podpore a získavaniu moci, môže byť používaná z perspektívy „racionality sociálneho vedca“ neoprávnene, nezmyselne, môžu sa stať sebanaplňujúcim sa proroctvom (krízová rétorika nedostatočnej likvidity bánk nakoniec zapríčiní ich skutočnú nelikviditu).

Aj z týchto dôvodov je zrejme vhodné uchopiť pojem kríza pomocou diskurzívnej analýzy – ako sa pojem kríza používa, „ako funguje“ vo verejnom diskurze, aké metafory a trópy sa v kontexte krízy používajú, kedy bolo jeho použitie dôvodom zmeny politiky, a kedy nie, ako sa diskurzívne konštruuje situácia krízy. S touto predstavou reflektujúcou „lingvistický obrat“ skúmania politiky korešponduje teória bezpečnosti Barryho Buzana, založená na koncepte sekuritizácie (Buzan 2005, s.34n) – teda na koncepte rečových aktov prednesených kľúčovými aktérmi (pričom okruh týchto aktérov sa mení zo sféry na sféru, a ani v rámci jednej sféry /Buzan, 2005, s.44/ – napr. ekonómie, nie je okruh sekuritizátorov presne vymedziteľný), pomocou apelov, ktoré má spoločnosť prijať (Buzan 2005, s.36).

Kríza je, minimálne v kontexte teórie politična Carla Schmitta a Hansa Morgenthaua a konceptu bezpečnosti Barryho Buzana, hraničným pojmom, obrazne povedané bránou, pomocou ktorej prichádzajú problémy a fenomény jednotlivých oblastí spoločnosti do politickej sféry (chápanej ako priestoru verejnej debaty a rozhodnutia) alebo dokonca mimo politickú sféru (symbolizovanou rozpustením parlamentu a vyhlásením výnimočného stavu).

Odkaz na krízu je to, čo prenáša problém zo svojej materskej sféry (ekonomika, technika, rodina) do politickej sféry. Ak je napríklad globálne otepľovanie predstavené ako fenomén smerujúci k radikálnym zmenám biosféry, a prebehlo úspešné presvedčanie verejnosti a politikov, že je najvyšší

čas jednať (bez zásahu privedie samopohyb spoločnosť do existenčných problémov), otázka sa politizovala a politické orgány (najčastejšie štáty, ale aj siete transštátnych regulátorov) a nielen ony skutočne začínajú jednať.

Pluralita sfér a politická sféra

Adjektívu „politická“ budeme rozumieť pomocou koncepcie plurality sfér, ako ju nachádzame u Hansa Morgenthaua (Morgenthau 1993, s.5), Carla Schmitta (Schmitt 2007), Maxa Webera (Weber 1998) alebo Michaela Walzera (Walzer 1983). Jadrom tejto predstavy je obraz sveta určovaného „polytheizmom hodnôt“ – plurality sfér jednania, ktoré sa riadia svojimi špecifickými hodnotami, záujmom, východiskami, spôsobmi ospravedlnenia jednania. Tieto sféry existujú takpovediac vedľa seba, človek medzi nimi môže voľne prechádzať, no riadia sa rozličnými logikami. Dokonca si môžeme predstaviť, že medzi týmito sférami (ich záujmami a ospravedlneniami) existujú na úrovni formovania a reformovania spoločnosti čulé kontakty. Existuje medzi nimi „vojny“, spojenectvá, ktoré sa časom menia, existujú nároky na hegemóniu jednotlivých sfér nad ostatnými.

Vo svete existujú rôzne hodnoty, rôzne statky, ktoré nemajú spoločného menovateľa, sú nezrovnateľné. Tieto hodnoty sa rozdeľujú špecifickým spôsobom, ich reprodukcia si vyžaduje špecifické ctnosti (Walzer 1983, s.9). Ako príklady sfér môžeme uviesť estetiku (zmyslom a motorom ktorej je určovať nachádzať, čo je umenie/krásne a vyzvárať ju), náboženstvo (hľadaním, čo je bohumilé/zbožné a následne jednaním), ekonómia (tá je určená vytváraním zisku), intimitu (hľadaním a nachádzaním lásky) a konečne politiku.

Čo je charakterom politickej sféry, a aký je (alebo mal by byť) jej vzťah k ostatným sféram, o tom sa vedú filozofické debaty, ktorých aplikácie sa pohybujú od obhajoby totálneho alebo absolutistického (Hobbes) štátu po v zásade antipolitický charakter postulovania dôležitosti „governance“ oproti „government“, ako sa to dialo v 80. a 90. rokoch 20. storočia. V kontexte charakteristiky politickej sféry by sme mohli rôzne teórie pracujúce s koncepciou plurality sfér rozlišovať na „plné“ a „prázdne“.

Za silné pojmami politiky by sme mohli označiť republikanizmus Hannah Arendtovej alebo Hobbesovské pojmami politického spoločenstva určovaného suverenitou, v konečnom dôsledku s takýmto pojmami počíta aj Walzer. Oba tieto predstavy pomerne presne určujú priestor a inštitúcie, v ktorých sa politika deje (Hobbes – štát, Arendt – zhromaždenie občanov), obidvaja postulujú hodnotu, ktorým sa politika riadi (Arendt – „public happiness“, Hobbes – „mier a bezpečnosť“) a jej nepriateľa (Hobbes – prirodzený stav a anarchia, Arendt – despota, totalitárna spoločnosť), obidve

majú svoje cnosti, podľa ktorej sú hodnotení jej aktéri (Arendtová - presvedčivosť rétoriky, Hobbes - „panovnícke cnosti“)

Popri tejto koncepcii existuje aj, dá sa povedať eticky menej náročná, menej ambiciózna koncepcia politickej sféry. Je inšpirovaná prácami, Carla Schmitta a Hansa Morgenthaua (Scheuermann 1999, s.228-229) a Michaela C. Williamsa (Williams 2004), a už spomínaných Barryho Buzana a Ole Weavera.

Podľa Michaela Williamsa, je vhodné chápať politickú sféru ako prázdnu sféru, ktorá reguluje ostatné sféry: je priestorom boja medzi potenciálnymi súperiacimi sférami a hodnotami, ktorá/ktoré dostanú aký priestor v spoločenskom živote spoločnosti. Jej prázdnota zaručuje, že žiadna sféra, hodnota, a jej predstaviteľ, sa nestanú hegemonickou. Ak politická sféra ako prázdna sféra pre konflikt zostáva prázdna, každá sféra s ambíciou hegemonie bude čeliť protitlaku ostatných sfér v procese boja o moc. Keďže o svoje miesto vo svete sa uchádzajú všetky sféry (pomocou rôznych reprezentantov – od strán, cez záujmové združenia, korporácie, neziskové organizácie.) politická sféra pomocou zákonov a vyhlášok potenciálne reguluje široké spektrum fenoménov – od rodinných vzťahov cez pracovné právo po vyznamenávanie hrdinov. Moc – podľa Morgenthaua a Williamsa definičný znak politickej sféry, funguje ako doplnok k „plným“ hodnotám ako profit a zbožnosť a rozhoduje, do akej miery sa prejavia v spoločenskej praxi.

Keďže politická sféra je prázdna a má neurčité hranice, existuje riziko vzniku totálneho štátu, ktorého aparát riadi a reguluje všetky sféry, celý sociálny život. To ale v dôsledku znamená deštrukciu politickej sféry ako voľného priestoru pre konflikt.

S predstavou prázdnoty a otvorenosti politickej sféry je plne v súlade machiavelliovská predstava republikanizmu založená na rovnováhe medzi dvoma základnými vrstvami spoločnosti – elitami a ľuďmi (Bíba/ed./ 2011), reartikulácia republikanizmu Phillipom Pettitom ako zriadenia založenom na nedominancii (Pettit 2002, s.vii-viii).

Na predstavu Morgenthaua, Schmitta a Williamsa o pluralite sfér a o politickej sfére ako prázdnej sfére, v ktorej prebieha konflikt hodnôt, naväzuje predstava politizácie a politického aparátu (politickej moci). Politizáciu by sme v tomto kontexte charakterizovať ako pokus o artikuláciu ohrozenia, ktorú prináša presadzovanie sa jednej sféry voči druhej – v mene záujmov a hodnôt jednej sféry voči druhej sa to ktoré jednanie, alebo tendencia politizuje: je vyňatá s pravidiel „samoregulácie“ jednotlivej sféry a je posudzovaná a riešená v politickej „medzisfére“ .

Samozrejme, podobné rozhodovania sú obtiažne, pretože sféry a hodnoty nie sú prevoditeľné na jedného menovateľa a jednoducho porovnateľné. Nie je možné porovnať „dobro“

voľnej nedele a bohoslužby pracujúcich s možným ušlým ziskom podnikateľa a straty na daniach pre spoločnosť. Hodnotenie nezrovnateľného, presvedčanie, vytváranie rawlsovsky povedané reflektujúcej rovnováhy (alebo realisticky povedané rovnováhy moci) medzi rozličnými sférami je charakteristické pre politickú sféru.

Zástupci jednotlivých sfér v situácii sporu síce často používajú rétoriku spoločenskej a politickej krízy, s perspektívy politickej sféry a jej určenia je ale podobná situácia takpovediac normálna. Pre situáciu konfliktu sfér, alebo konfliktu v rámci sféry, ktorá je politizovaná a predložená k riešeniu. budeme používať pojem dilema. Krízou politickej sféry rezervujeme pre situáciu, keď politická sféra nie je schopná riešiť „svoju úlohu.“

Predpokladom funkčnosti tejto sféry je predstava moci. Moc je samozrejme ďalší s pomerne nejasných pojmov s mnohými konotáciami v rozličných sférach, s rozličným uchopením, koncept politickej moci budeme chápať ako kombináciu weberovskej predstavy byrokracie, a predstavy Hannah Arendtovej o politickej moci ako protikladu násilia, ktorá je založená na súhlase (nie na donútení). Svojim spôsobom je stret sfér zmysluplný len vtedy, keď sa výsledok týchto stretov prejaví v praxi – to znamená, že existujú rešpektované procedúry „konfliktu“ (voľby, hlasovanie v parlamente, rôzne druhy rokování medzi korporátnymi aktérmi, ale aj manifestácie) ktoré výsledky konfliktu robia „legitímnymi“ – záväznými „pre všetkých“. Moc je spojená s byrokratickým aparátom a s postavou úradníka ako ju popisuje Weberov popis etiky a ospravedlnenia úradníka ako dôležitej súčasť politiky. Ten vykonáva legitímne príkazy, ako by s nimi súhlasil, ako neutrálny nástroj. Svojim spôsobom hodnotová prázdnota („byrokrat vykonáva príkazy opierajúce sa o určité hodnoty, aj keď s nimi nesúhlasí tak, akoby boli jeho vlastnými“ /Weber 1998, s.262-263/) a neohraničenosť (dosah byrokracie variuje od minimálneho /nepolitického/ zriadenia, po totálny /tiež nepolitický/ štát), čím táto vrstva plne reflektuje prázdnotu a neurčitost' politickej sféry.

Ako naznačuje celý rad teoretikov politiky od antiky po súčasnosť, takto charakterizovaná politická sféra nie je nič samozrejmé a prirodzené – vláda na základe násilia, dominancia a hegemonia „jedného boha, jednej hodnoty“ je historicky staršia, než pluralistická vízia politiky: ostatne liberálna vízia plurality sfér relatívne autonómnych na „štáte“ bola reakciou na starší absolutizmus francúzskeho strihu, či na rozbitie univerzality katolíckej cirkvi v reformácii.

Ako príklad vzniku a obhajoby plurality sfér môžu slúžiť spoločenské konflikty 18. a 19. storočia v Anglicku a Francúzsku. Na pozadí absolutistického panstva zhruba od 18. storočia prebieha v jednotlivých krajinách Európy presvedčanie skupinami vzdelancov, o blahodánosti/nutnosti nutnosti nevstupovania suveréna do jednotlivých oblastí ľudského jednanja, ktoré majú zostať autonómne. V intelektuálnych kruhoch prebieha debata, čo je agenda, a čo non-agenda: to

pojedaáva Bentham a fyziokrati v kontexte ekonomiky (Foucault 2009, s.20n), Schiller v otázke umenia (Schiller 2006), Kant v otázke možnosti kritického myslenia/univerzity (Kant 1979, s. 27-28). Locke funduje sféru občianskej spoločnosti ako autonómnu na štáte, pretože sa nevenuje moci/právu ale mravným úvahám o „posudzovaní ctnosti a nectnosti“. (Kosseleck 1988, s. 54).Z počiatku sa tieto požiadavky odvolávali na racionalitu panovníka, na ktorého rozhodnutí bolo, či „intervenovať alebo neintervenovať“. Neskôr sa požiadavka autonómia, zrejme vplyvom predstáv republikanizmu francúzskej revolúcie vyostriala, keď v priebehu 19. storočia silneli v Európe požiadavky po ústave. Autonómie tak už nemala byť výsledkom osvietenosti panovníka, jeho suverenita mala byť (nehobbesovsky) obmedzená, garancie autonómnych sfér, napríklad pomocou koncepcie ľudských práv, už malo byť dané formálne a záväzne.

Autonómia určitej sféry ale pravidelne vytvára spoločenský vývoj, ktorý je súčasníkmi posudzovaný ambivaletne. Po tom, ako sa ešte pred nástupom revolúcií, teda v situácii absolutizmu, presadila vplyvom škótskych osvietenecov a fyziokratov v Anglicku a Francúzsku doktrína voľného trhu tj. samoregulačného tržného mechanizmu, dostávala sa jej prax a predstavitelia (obchodníci, továrnici, podnikajúci mešťania) do konfliktu s rôznymi protisilami. Pozemková šľachta, cirkev, a humanistickí založení intelektuáli začali z rôznych pozícií kritizovať predstaviteľov novej ekonomiky (a umenia) jednak s pozícií svojich ohrozených záujmov, jednak s pozícií alternatívnych vízií spoločnosti/spoločenských a náboženských ideológií. Deštrukcia vidieka a anglickej krajiny, rozklad rodiny, nízky počet odvedencov kvôli slabosti populácie, „hegemónia racionality“ kritizovaná romantickým hnutím, a iné otázky, boli používané argumenty proti autonómii trhu. Začali sa objavovať požiadavky po zákonodarstve regulujúcom tržné mechanizmy v mene iných sfér a ich hodnôt– nárok na maximálny pracovný čas (intimita), požiadavky na zavedenia dňa pracovného voľna (náboženstvo), pracovné právo a minimálna mzda (dôstojnosť človeka), enviromentálne zákonodarstvo, a samozrejme rovné politické právo (pretváranie politickej sféry).

Pravdepodobná je ale aj opačná logika – v mene úspechu na trhu práce, alebo krízy ekonomiky v prípade zotrvaníu v doterajšej praxi, môže existovať požiadavka po zmene fungovania napr. školstva, univerzít, a vedy alebo iných autonómnych sfér. Zase ale musí existovať sféra, kde je táto požiadavka prednesená, ktorá posúdi, do akej miery je nutný zásah do relatívnej autonómnie vedeckého skúmania a vyučovania, a akú má dostať podobu.

Podľa predchádzajúceho výkladu by sme mohli charakterizovať politickú sféru ako miesto, kde sa riešia, alebo vytvárajú krízy . Politická kríza je tak každá kríza, ktorú nebola schopná politická sféra zvládnuť, nebola schopná na ňu reagovať – či už kvôli neschopnosti politizácie, kvôli situácii dilemy, kde politizácia aj depolitizácia hrozí „katastrofou“, kvôli nedostatku moci (či už tento

nedostatok spočíva vo fakte, že „osedlanie“ krízy vyžaduje prostriedky, ktoré sú mimo dosah politickej jednotky, nedostatku legitimacy ako fenoménu fundujúcemu moc, rozpadu byrokracie), alebo takpovediac jej prebytku – príliš širokej politizácii, príliš mocnej administrácii, ktorá sa stane autonómnou „triedou pre seba“ s vlatnými záujmami a ambíciami. A samozrejme, príčinou krízou môže byť skrátka nesúdnosť, neschopnosť „ politickej predstavivosti“ – neschopnosť nachádzať prijateľné formáty riešení.

Zmysel politickej sféry je možno charakterizovať ako schopnosť odhaľovať (konštruovať) a následne riešiť/regulovať krízy, ktoré sa vytvárajú stýkaním potenciálne konfliktných a nesúrodých sfér. Samotná politická sféra sa môže ocitnúť v kríze, hlavne keď sama stráca legitimitu (politizácia je predstavovaná ako niečo nepatričné, jej zásahy ako apriórne neoprávnené), alebo jej aktéri (úradníci alebo značná časť politickej reprezentácie) nechápu zmysel svojho jednania – čo sa od nich ako politikov a od politickej sféry vlastne čaká.

Literatura:

- Austin, J. L. (1962). *How to do Things with Words*. Oxford (UK): Clarendon Press, 1962
- Bíba, Jan. (2011). Machiavelliho populistický republikanizmus a perverzita demokracie in. Bíba, Jan. Ed. *Machiavelli mezi demokracii a republikanismem*. Praha: Filosofia, 2013
- Buzan, Barry et al. (2005). *Bezpečnost : nový rámec pro analýzu*. Brno: Centrum strategických studií.
- Carr, E. H. (1991) *The Twenty year's crisis : 1919-1939*. London: Papermac, 1991
- Durkheim, Émile (2002) *Suicide.A study in sociology*. London and New York: Routledge Classics, 2002
- Foucault, Michel. (2009). *Zrození biopolitiky*. Brno: CDK, 2009
- Guzzini, Stefano (2004): *Realizmus v mezinárodních vztazích a mezinárodní politické ekonomii*. Praha: Barrister&Principal, 2004
- Husserl, Edmund. (1970). *The Crisis of European Sciences and Transcendental Phenomenology*. Evanston: Northwestern University Press. 1970
- Kant, Immanuel. (1979). *Conflict of the Faculties*. New York: Abaris Books Inc., 1979
- Kissinger, Henry (2010) *Obnovení světového řádu*. Praha: Prostor, 2010
- Koselleck, Reinhart. (1988). *Critique and Crisis. Enlightenment and Patogenies of Modern Society*. Cambridge (Mass.): MIT Press, 1988
- Koselleck, Reinhart. (2006). *Crisis. Journal of the History of Ideas; Vol.67, Number.2, s. 357-400*
- Mair, Peter (2005) *The Challenge to Party System*. EUI Working Papers, Florence: EUI, přístupné na <http://cadmus.eui.eu/dspace/handle/1814/7158>

- Masaryk, Tomáš Garrigue (2000a) *Otázka sociální : základy marxismu filosofické a sociologické*. Svazek 2. Praha : Masarykův ústav AV ČR, 2000
- Masaryk, Tomáš Garrigue (2000b) *Moderní člověk a náboženství*, Vyd. 2., Praha : Masarykův ústav AV ČR, 2000
- Masaryk, Tomáš Garrigue, (2000c) [Česká otázka ; Naše nynější krize ; Jan Hus.](#), Praha : Masarykův ústav AV ČR, 2000
- Morgenthau, Hans J. (1967): *Scientific man vs. Power Politics.*, 6th ed., Chicago: University of Chicago Press, 1967
- Morgenthau, Hans J. (1978, 1993): *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, Fifth Edition, Revised, New York: Alfred A. Knopf, 1978, 1993
- Pettit, Philip (2002) *Republicanism. Theory of Freedom and Government*. Oxford(UK): Oxford University Press, 2002
- Polanyi, Karl. (2006): *Velká transformace.*, Brno: CDK, 2006
- Sartori, Giovanni. (2005) *Strany a stranické systémy : schéma pro analýzu*. Brno: CDK, 2005
- Schiller, Friedrich. (2006). *The Stage as Moral Institution*. (http://www.gutenberg.org/files/6798/6798-h/6798-h.htm#2H_4_0045)
- Walzer, Michael. (1983). *Spheres of Justice. A Defense of Pluralism and Equality*. New York: Basic Books, 1983
- Weber, Max. (1998) *Metodologie, sociologie, politika*. Praha: Oikoymenh, 1998
- Scheuerman, William E. (1999). *Carl Schmitt: the End of Law*. Lanham : Rowman & Littlefield Publishers, 1999
- Schmitt, Carl. (1985) *Political Theology Four Chapters on the Concept of Sovereignty*. Cambridge (Mass.): MIT Press, 1985
- Schmitt, Carl (2007): *Pojem politična*. Praha – Brno: Oikoymenh – CDK, 2007
- Smith, Michael J., (1986): *Realist Thought from Weber to Kissinger*. Baton Rouge: Louisiana State University Press, 1986
- Waltz, Kenneth., (1979): *Theory of International Politics.*, Reading: Addison-Wesley, 1979
- Williams, Michael Charles. (2004): *Why Ideas Matter in International Relations: Hans Morgenthau, Classical Realism, and the Moral Construction of Power Politics*. *International Organization* 58, Fall 2004, pp. 633-665